

SAMLINGSREGERINGEN OCH DEN NATIONELLA SAMLINGEN

Av professor GEORG ANDRÉN, Lerum

SEDAN sekler tillbaka har svensk frihet byggt på maktindelningens princip. Konung har stått mot riksdag, stånd har stått mot stånd, kammare mot kammare och parti mot parti. Ingen makt i samhället har varit helt dominerande och kunnat övergå »från makt till våld», från övermakt till övervåld. Under brytning mellan skilda intressen har statsviljan utformats. Långt innan en nyare tids maktindelningsteorier kunde öva något inflytande på det svenska statsskickets utveckling har det svenska folkets sunda politiska instinkt förstått de faror, som hotade från enväldet — vare sig detta haft monarkiska, aristokratiska eller demokratiska förtecken. Endast tillfälligt och under trycket av stora nationella uppgifter ha dessa farhågor kunnat sövas. Såväl 1809 som 1866 ha de svenska grundlagsstiftarna varit angelägna att grundlägga eller befästa en balans mellan statsmakterna. 1809 års konstitutionsutskott framhöll — med Hans Järtas förnämliga formuleringskonst — att det icke ville uppoffra »kommande släkters frihet, säkerhet och odling åt samhällets närvarande behov av en kraftfull styrande makt» och ville därför rikta de olika statsmakterna »till inbördes bevakning, till inbördes återhåll». Och Louis de Geer framhöll i sin motivering till representationsförslaget 1863: »varje mänsklig makt behöver vid sin sida en jämlike för att icke, förr eller senare, urarta till ett envælde, som sätter sin egen maktfullkomlighet framför sanningens och rättvisans». Det är i hägnet av detta balanssystem, som den svenska friheten har vuxit sig stark.

Detta balanssystem synes nu stannat på avskrivning. I parlamentarismens namn ha motsättningarna mellan konung och riksdag försvunnit; därmed har helt visst också den svenska statsmakten vunnit i snabbhet och effektivitet. Från och med denna riksdag behärskas båda kamrarna av samma parti, och ledarna för detta majoritetsparti har det avgörande inflytandet i regeringen. Socialdemokraterna ha icke blott de flesta utan också de viktigaste ministerposterna. Denna radikala förändring har dessutom skett vid en tidpunkt, då den politiska ledningen i växande utsträck-

ning famlar efter ledningen också över vårt ekonomiska liv — och på grund av förhållandenas tryck *måste* i större omfattning än eljest dirigera samhällsekonomiens krafter. Vi möta hos vår nuvarande ledning en koncentration av politisk och ekonomisk makt, som aldrig tillförne i svensk historia. Och denna makt är icke i detta kommunikationernas tidevarv — som ofta tidigare — mildrad av de stora avståndens svårigheter.

Nyckelpositionen i vårt nuvarande system intages av statsministern, ledaren för det maktägande socialdemokratiska partiet. Sedan Gustav IV Adolfs fall har ingen man i detta land intagit en liknande maktställning.

Genom samlingsregeringen och det ganska goda samarbetet mellan riksdagspartierna är denna nya maktkonstellation för tillfället undanskymd. Men såväl i ministärens camera obscura som i utskottens konklaver kan man väl knappast undgå att känna, att svensk politik för närvarande behärskas av en maktfaktor, som man icke kan komma förbi: det socialdemokratiska partiet och dess ledning. Utan stöd av någon författningsändring har vårt konstitutionella läge i grund förändrats. Vi stå inför en »författningsförvandling» av djupt ingripande betydelse. Framtiden får avgöra, om det blott är fråga om en episod eller om det gäller inledningen till en ny epok.

Hur har då denna maktkoncentration blivit möjlig? Att besvara den frågan innebär att lösa ett av de mest intressanta och betydelsefulla kapitlen i Sveriges nyaste historia. Endast några antydningar kunna här givas. Betydande naturtillgångar, framstående företagare och dugliga arbetare ha tillsammans skapat en högkonjunktur för svensk industri och svenskt hantverk. Skickliga yrkespolitiker ha sedan tagit hand om industriens, hantverkets och kommunikationsväsendets arbetare. Men dessa professionella konster hade knappast räckt till för att av detta klientel skapa en svensk majoritet. Erövringar måste göras även inom andra socialgrupper. Lantarbetare, torpare, tjänstemän och olika grupper av s. k. intellektuella måste dessutom vinnas — och detta konststycke har lyckats. Begreppet »kohandel» ger någon antydning om de metoder som praktiserats. Den engelske politikern Joseph Chamberlain — den berömde fadern till de berömda politikerna Austen och Neville — har i ett tal i Birmingham (18 nov. 1891) beskrivit metoden som »a gigantic system of logrolling, in which everyone is to vote for something which he does not want, and which he does not approve, in order to get something else,

which he especially desires». Vad de svenska väljarna icke ha önskat har bl. a. varit socialism och envælde; vad de däremot livligt åtrått har varit de mest skilda ting: löneförhöjningar, socialhjälp i olika former, förstärkt jordbruksstöd, förhöjda ålderdomspensioner m. m. och dessutom låga skatter. I denna s. k. välfärdspolitik ha idédebatten förtvinat och försvaret försumrats. Före varje val har den socialdemokratiska ledningen lagt fram ett större socialt reformförslag, som lockat väljarna. Först efter valen ha efterräkningarna kommit på kronoskattsedlarna. Men hur många tänka på så obehagliga ting som skattsedlar under valrörelsens livliga auktionering? En välsmord och vältrimmad socialdemokratisk partiapparat, inspirerad både av social reformvilja och politisk maktvilja, har under valen gjort ett perfekt arbete. Och i denna reklampsykologiens tidsålder ha de politiskt erfarna socialdemokratiska ledarna precis vetat vad man skall säga — och icke säga — till väljarna. Herr Wigforss lilla oförsiktighet från 1928 om den lika delade fattigdomen är i sitt slag mycket sällsynt. Särskilt statsministern har givit prov på en sällsynt förmåga att klä upp — ibland blir man frestad säga: klä ut — en sak. T. o. m. Nationernas förbund har som socialdemokratiskt utstyrelselstycke sett fullt förtroendeingivande ut för flertalet svenska väljare. Det kan knappast förnekas att det under mer än ett par decennier vilat en klang av vällingklocka och en doft av valfläsk över svensk politik. Sistnämnda doft har kommit ur olika partipolitiska kök. Men de starkaste och mest aptitretande dofterna ha kommit från det kök, där de socialdemokratiska ledarna ha varit mästarköcker.

Så kom det stora kriget. I många hänseenden var Sveriges beredskap allt annat än god. Det var framför allt försvaret och finanserna, som voro försummade. För att förbättra vår militära och ekonomiska försvarsberedskap ha sedan mycket stora insatser blivit gjorda — att statsfinanserna icke därigenom kommit i ett gynnsammare läge är allom bekant. Försummelserna och försynsdelserna i fråga om försvaret före krigsutbrottet är ett allvarligt kapitel. Ansvaret faller framför allt på den socialdemokratiska ledningen — ty det råder intet tvivel om, att denna redan 1937 och 1938 hade kunnat få nästan hela riksdagen med på en betydande upprustning, om den då sittande regeringen blott velat föreslå en sådan. Men den var måhända själv offer för de utrikes- och försvarspolitiska synvillor och vanföreställningar, som ha kostat våra danska och norska grannar friheten och som varit så

dyrbara för oss själva. I sina bekymmer för valmanskåren och valrörelserna glömde man i alltför hög grad omsorgerna om riket. Men även vår högsta militära ledning har ett betydande ansvar. Den måste på väsentliga punkter antingen ha haft en dilettantisk uppfattning om vad ett modernt krig kräver — eller också har den offrat plikten att säga den nakna sanningen på den politiska kompromissens altare.

Det är uppenbart, att en starkt kritisk inställning började växa fram i den svenska opinionen under hösten 1939. Först bensinkrisen, sedan bränslekrisen blottade allvarliga brister i vår ekonomiska rustning. Långt ned i arbetarklassen spred sig missnöjet. Bondeförbundet ville icke längre vara med om att dela ansvaret — och socialdemokraterna ville dela det med flera, helst med alla. Statsministern var givetvis angelägen att i den nationella solidaritetens namn dämpa den växande kritiken. Man förstod att en samlingsregering kunde bli ett utmärkt politiskt skyddsrum för den socialdemokratiska ledningen. Man fruktade att opponenter i press och riksdag kunde bli ett gissel för den sittande regeringen. Man föredrog då att ha dem som gisslan i ministären. En allvarlig utrikespolitisk situation gjorde på sitt, mera sakliga sätt en nationell samlingsregering aktuell. Så fingo vi en partiernas samregering under den gamla ledningen. I Finlandskrigets hårda klimat visnade kritiken mot den tidigare förda politiken. Tiden krävde att man såg framåt; det blev en nationell plikt att blunda för det förgångna. Och dock voro försummelserna i det förgångna skrämmande aktuella.

Svensk politik har åren 1909—1939 gjort en stor sak: den har gjort alla medborgare och alla klasser meddelaktiga och medansvariga i det svenska samhället och den svenska staten. I detta gemensamma ansvar hade den nationella samlings idé ett länge fördolt rotfäste. När den stora prövningen kom för Finlands folk — och när Danmarks och Norges folk förlorade sin frihet — då blev den nationella samlings något mera än en taktisk manöver; den hårdnade till en realitet.

Samlingsregeringen hade från sin föregångare mottagit ett arv av misstag och missgrepp, av försummelser och försyndelser, framför allt på det nationella försvarets område. Samlingsregeringen har med oförneklig energi gripit sig an med uppgiften att bota revorna. Den raskhet och den energi, som särskilt statsrådet Sköld visat när det gällt att övergiva gamla vanföreställningar, förtjäna allt erkännande. Valmanskåren visade sig också i sep-

tember 1940 gärna glömma de gamla misstagen för de nya krafttagen, vilket så mycket lättare kunde ske, som vi fingo en valrörelse i den inställda polemikens och den förbjudna kritikens tecken. Vårt största parti fick full och tacksam ansvarsfrihet — utan revision och revisionsberättelse — och blev än större. Vi fingo en segrande socialdemokrati — med säker ledning i regering och riksdag.

Förhållandet mellan regering och riksdag kan i nuvarande läge synas enkelt nog, men innesluter i själva verket ömtåliga och väsentliga problem. Om partiledarna i regeringen skulle kräva en obetingad lydnad av sina parlamentariska följeslagare, om de rent av skulle inleda en inbördes tävlan om vilken som bäst kan disciplinera och kommendera sina trupper — då hamnar vårt parlamentariska system i en allvarlig kris. Regeringen måste kunna finna sig i att dess förslag underkastas en saklig granskning och en saklig revision. Det berättas om en engelsk minister, att han, när han hade lagt fram ett ytterst misslyckat förslag, helt frankt förklarade: »I den här frågan måste vi använda vår majoritet.» En sådan attityd är i sig själv förkastlig och strider mot alla svenska riksdagstraditioner. Metoden skulle till äventyrs kunna leda till en tillfällig seger — men skulle skada regeringens auktoritet mera än ett nederlag. De ställföreträdande partiledarna i riksdagen äro helt visst icke heller benägna att ägna sig åt en dylik inpiskning. Skulle riksdagen icke kunna hävda en självständig mening, komma kamrarnas ledamöter snart nog att säga sig själva att de lika gärna kunna sätta en tändsticka i ja-knappen och resa hem som att vara ett osjälvständigt finger i regeringens voteringsmaskineri. Det skall helt visst icke heller bli möjligt att för svenskt riksdagsarbete vinna betydande personligheter eller politiker, om riksdagen själv blir skäligen betydelselös. Och det svenska folket skulle finna en riksdag fullständigt överflödig, om den icke kan ha en egen mening och göra en egen insats. Tidens starka, antiparlamentariska strömningar, märkbara även i vårt land, skulle få ett välkommet argument från en svag, en hållningslös och osjälvständig riksdag. Riksdagen står här inför ett val, som icke borde vara svårt: Det är möjligt att den blir till förargelse i regeringskretsar om den hävdar sin egen mening; det är säkert, att den anses överflödig hos folket, om den icke gör det. Den som något känner svenska traditioner vågar förmoda, att det även framgent skall bestå en skillnad mellan riksdag och — Reichstag.

Även förhållandet mellan regeringen och den allmänna opinio-

nen är ett problem. Vi ha en nationell samlingsregering — men ha vi allttjämt en aktiv och positiv nationell samling? Det finns ingen organiserad opposition, som det är värt att tala om. Men det finns i stället åtskillig villrådighet och osäkerhet. Denna villrådighet beror icke på åsikternas mångfald och rikedom. Folket reagerar icke mot ledningen — men det väntar verklig ledning. Det är stora ting, som dessa år måste fordras av det svenska folket, som länge fört en bekväm tillvaro på historiens solbelysta och idylliska sida. Regeringen kunde kanske ha gott av att minnas ett ord av Hegel, att »nichts Grosses in der Welt ohne Leidenschaft vollbracht worden ist». I en kritisk tid kommer det icke bara an på opinionens samstämmighet utan också på dess kraft och lidelsefullhet.

Statsministern har till mästerskap uppdrivit konsten att med hänvisning till materiella intressen mobilisera en klass och utbygga och utvidga ett parti. Men nu gäller det andra ting. Det gäller att kring nationella och ideella värden samla ett folk. Det gäller att mobilisera det och att — i ordets egentligaste mening — nobilisera det. »Idéer äro starkare än arméer», har en av 1800-talets skickligaste realpolitiker sagt. Ha vi icke under de gångna åren många gånger fått denna sats bekräftad? Har regeringens psykologiska konst icke brustit när det gällt att mobilisera idéer till stöd för våra arméer? Väntar den måhända på informationsstyrelsen och de eggande och väckande signaler, som den kan komma med?

Det har sagts, att vår självständighet måste försvaras — med självständighet. Det är icke mindre sant, att vår självstyrelse måste upprätthållas — med självstyrelse. Det kan i vårt land icke komma i fråga att med diktat och tvång söka likriktade tänkesätten. Endast då opinioner fritt kunna bildas och fritt få göra sig gällande, endast då argumentet och kritiken ännu har ett ämbete, först då föreligger en fri styrelse. Endast inom den fria opinionsbildningens ram bör den svenska regeringen ha möjligheter att göra sina egna meningar gällande. Med den auktoritet, som regeringens medlemmar åtnjuta i skilda samhällslager, torde några särskilda privilegier ej behövas, för att regeringen skall få den opinion den behöver för sin politik.

Vi ha en nationell samlingsregering. Vi föra efter råd och lägenhet en nationell politik. Regeringen har ännu oförbrukade möjligheter att kring sin nationella politik skapa en *levande* nationell samling.